

ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ І ОБРАЗУ СВІТУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

A *Закцентовано увагу на проблемі формування наукової картини світу і образу світу в учнів старших класів у процесі вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти; схарактеризовано закономірності літературного процесу і складники предметних компетентностей (знаннєвий, діяльнісний, ціннісний) старшокласників.*

Розкрито завдання вчителя: навчання учнів старших класів про вершинні явища зарубіжного літературного процесу, загальні закономірності його перебігу на межі XIX–XXI століть; формування духовно-ціннісної орієнтації та естетичних потреб особистості на основі вивчення найвизначніших творів художньої літератури вказаного періоду; розгляд творчості видатних зарубіжних письменників у зв'язку з кращими естетичними традиціями національного мистецтва; навчання старшокласників літературознавчим поняттям і термінам, необхідних для розуміння головних закономірностей перебігу літературного процесу. Показано, що літературний процес інтегрує в собі цілу низку таких не менш складних понять, як художній напрям і течія, метод і стиль, літературні роди і жанри, традиції та новаторство тощо. Під літературним процесом розуміємо означення літературно-історичного руху як сукупності фактів художнього життя, центральних і периферійних тенденцій, національного та соціального контексту тощо.

Ключові слова: наукова картина світу; образу світу; літературний процес; цілісність і закономірності літературного процесу; складники предметних компетентностей старшокласників при вивченні зарубіжної літератури

S *Bilyk Nadia. Formation of Scientific Picture of the World and Image of the World in the Process of Studying Foreign Literature.*

The attention is paid to the problem of forming students' scientific picture of the world and the image of the world in the senior classes in the process of studying foreign literature in the institutions of general secondary education; regularities of literary process and components of subject competences (knowledge, activity, value) of high school students are characterized.

The tasks of the teacher are teaching of high school students about the top phenomena of the foreign literary process, general regularities of its course at the turn of the XIX–XXI centuries; formation of spiritual and value orientation and aesthetic needs of the individual based on the study of the most significant works of fiction of the specified period; knowledge about heritage of outstanding foreign writers in connection with the best aesthetic traditions of national art; teaching senior students literary concepts and terms necessary to understand the main patterns of the literary process.

It is shown that the literature process integrates a number of such complex concepts as artistic direction and ways, method and style, literature genres, traditions and innovations, etc. The literature process refers to the definition of the literature-historical movement as a set of facts of artistic life, central and peripheral tendencies, national and social contexts, etc.

Key words: scientific picture of the world; the image of the world; literature process; integrity and regularities of the literature process; components of subject competences of high school students in studying foreign literature

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, старша наукова співробітниця відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Bilyk Nadia, Doctor of pedagogical sciences, Associate Professor, professor of the Pedagogical Mastery and Inclusive Education Chair of M.V.Ostrogradski Poltava Regional In-service Teacher Training Institute, Senior Research Staff of the Department of Content Integration of General Secondary of Education Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

E-mail: bilyk@poippo.pl.ua

Актуальність проблеми. У сучасних термінологічних парадигмах наукового дискурсу важливу роль відіграють такі поняття, як «картина світу», «наукова картина світу», «образ світу» тощо. Філософи, педагоги й культурологи розуміють їх по-різному, виокремлюючи й конкретизуючи саме ті риси, що є визначальними для тієї чи тієї наукової сфери. Первинним, очевидно, є поняття картини світу, яке вже протягом тривалого часу перебуває в полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників. Нині поняття наукової картини світу ввійшло до складу понять багатьох наук. Згідно із сучасною науковою думкою поняття картини світу, що виражає специфіку людини та її буття, взаємодію її зі світом, найважливіші умови її існування у світі, належить до фундаментальних.

У філософській літературі його ототожнюють із поняттям світогляду.

Процес розвитку і становлення наукової картини світу учня продовжується протягом усього періоду навчання в школі, а його ефективність залежить від змісту освіти, матеріально-технічного оснащення, методів, засобів, форм навчальної роботи.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вважається, що термін картина світу ввели до наукового обігу фізики та філософи на початку ХХ століття. Зокрема фізик М. Планк стверджував, що цілісна картина світу – це мета, до якої прагне природознавство, що саме ця картина дає змогу об'єднати розмаїття фізичних явищ в єдину систему [12].

Тому не дивно, що наукові співробітники (В. Ільченко, М. Антонюк, К. Гуз, О. Ільченко, А. Ляшенко та ін.) відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України у зв'язку з виконанням стратегічних завдань реформування змісту загальної середньої освіти зосереджують особливу увагу на ідеї сталого розвитку – технології формування в учнів полтавських шкіл цілісності знань про світ, проведення системи уроків серед природи, створення відповідних програм і підручників.

Погоджуємося, що «найадекватніше усвідомлення учнем навколишньої дійсності базується на наукових знаннях про світ, сприяє формуванню і наукової картини світу, дозволяючи об'єктивно сприймати інформацію і виваженіше приймати рішення в ході взаємодії з реальністю. У свою чергу наукова картина світу, яка інтегрує наявні в суспільстві наукові знання та засвоюється учнем у процесі навчальної діяльності, є підґрунтям для формування власної наукової картини світу. Сформувавши в учня таку картину – означає оптимізувати його взаємодію з навколишнім середовищем» [7, с. 3].

Поняття «картина світу» належить до фундаментальних наукових понять, яке виражає найсуттєвіші характеристики людини, її буття. Картина світу як глобальний образ формується у процесі контактування людини з

навколишнім середовищем та іншими членами соціуму, вона об'єктивується в мові, образотворчому мистецтві, музиці, ритуалах, різноманітних соціокультурних стереотипах поведінки людей [15].

Під поняттям наукової картини світу здебільшого розуміють найзагальніше відображення реальності у вигляді певної моделі, в якій зведені елементи системи, що єднає всі наукові теорії у взаємному узгодженні.

Отже, «наукова картина світу – це цілісна система уявлень про загальні принципи і закони будови та розвитку природи. Вона покликана дати учням усвідомлення того, як влаштований світ, якими законами він керується, що складає його основу та визначає місце самої людини у Всесвіті» [14, с. 5].

На основі аналізу джерел [1; 2; 4; 7; 8; 10; 11; 13; 15], власного досвіду викладацької діяльності з'ясована загальна проблема: повинна бути не школа навчання, а підготовка учнів до життя, особливо це стосується старшокласників, які йдуть у доросле життя і які будуватимуть майбутнє нашої України. У такому разі необхідно розглядати певну культурно-історичну епоху як цілісну багаторівневу систему уявлень людини про світ, інших людей, про себе і свою діяльність, тобто створюється поняття певного образу світу, яким його бачить кожна окрема людина. Він залежить від соціальної структури суспільства, національних, мовних, культурних та інших відмінностей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічної літератури щодо заявленої проблеми дав можливість зрозуміти, що потребує уваги підвищення літературної грамотності вчителів закладів загальної середньої освіти шляхом чіткого усвідомлення та формування власної картини світу, образу світу у старшокласників на основі розуміння закономірностей літературного процесу.

Мета статті: розкрити авторську позицію щодо формування наукової картини світу і образу світу в учнів старших класів у процесі вивчення зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти; схарактеризувати закономірності літературного процесу і складники предметних компетентностей (знаннєвий, діяльнісний, ціннісний) старшокласників.

Викладення основного матеріалу. Важливими є висновки М. Антонюк про те, що: поняття «наукова картина світу» та «образ світу» є важливими складниками дидактичного інструментарію інтеграції знань учнів у межах освітніх галузей «Природничі науки», «Математика», «Мови і літератури»; наукова картина світу та образ світу є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключними поняттями: якщо наукова картина світу спрямована на пізнання об'єктивної дійсності, то образ світу має важливий елемент саморефлексії, тобто пропонує особистості знання про її внутрішній світ; інтеграція змісту освітніх галузей «Природничі науки», «Математика»,

«Мови і літератури» може реалізовуватися на рівні сутнісної інтеграції (це передбачає пошук закономірностей та ознак, котрі об'єднують усі ці галузі знання як складники культури) та на рівні ключових компетентностей, що є наскрізними для всіх навчальних предметів [1, с. 139].

У цьому напрямі О. Ніколенко, В. Мацапура зазначають, що література кожного народу, кожної нації має свою специфіку, яка складається з органічних якостей, що відрізняють одну літературу від інших. Разом з тим існують певні загальні риси, притаманні літературі загалом, що дозволяє говорити про єдність літературного процесу [11, с. 4].

Поступальний розвиток зарубіжної літератури, а саме він передусім пов'язується з поняттям «літературний процес», зумовлений соціально-економічними причинами і внутрішніми закономірностями руху мистецтва в часі та просторі.

Що є рушієм літературного процесу? Що визначає рух літературної творчості й напрямом цього руху? Ці непрості питання здавна цікавили літературознавців. Дискусії з цього приводу тривають й досі. Ясна річ, одним із провідних факторів, що стимулюють літературний процес, є соціальна дійсність, яка перебуває в постійному русі, змінах, суперечностях.

Однак історія світової літератури засвідчує, що звести всі важелі, які стимулюють художній розвиток, лише до економіки, – значить вульгаризувати цей процес. Тут варто якомога повніше врахувати діалектику внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають динаміку розвитку літературного процесу [4].

Літературний процес представляє одну із загальних, фундаментальних літературознавчих категорій. Незважаючи на це, словники літературознавчих термінів і відповідні підручники доволі часто ігнорують дане поняття.

Системність і динамічність літератури з найбільшою очевидністю проявляється саме на рівні літературного процесу. Попри статус загальноприйнятого дане поняття вочевидь потребує конкретизації, адже охоплює доволі широке поле різнорідних феноменів. У певний спосіб його можна локалізувати через спробу віднесення до повноважень того чи іншого розділу літературознавства.

Літературний процес виступає об'єктом вивчення *теорії літератури, історії літератури та літературної критики*.

Загальні закономірності розвитку літературного процесу встановлюються теорією літератури.

Історія літератури повинна дати уявлення про художню літературу в конкретному різноманітті її проявів і в її послідовному розвитку.

Літературна критика має справу з актуальним (сучасним) літературним процесом у синхронічному зрізі.

Літературний процес – надзвичайно поліфонічний феномен, який неможливо повноцінно охопити, оперуючи лише однією конкретною методологією.

Літературний процес – різноманітне історико-мистецьке явище, яке характеризується змінами у стилях і напрямках художньої творчості, у виражально-зображувальній системі художніх засобів, у тематичній і жанровій своєрідності творів тощо. Обумовлюється літературний процес багатьма факторами мистецького та суспільного порядку, зокрема інтенсивністю літературного життя в тому чи іншому регіоні чи в певному культурному центрі країни [10].

Художня література існує і розвивається у часі як у певному історичному періоді, так і впродовж історії світу, культурного регіону, нації. Отже, розвиток літератури, як і всієї культури людства, здійснюється епохально.

У різних літературах світу, при всій їх самотності, простежуються *спільні закономірності*. Наприклад, у багатьох країнах літератури виникали на ґрунті усної народної творчості, їх появі передували активний розвиток фольклору та міфології. Про єдність літературного процесу свідчить і схожість етапів, які проходили літератури в своєму розвитку, і спільність окремих напрямів, течій, жанрів, стилів, шкіл, і взаємодія та взаємовплив різних національних літератур тощо [11, с. 4].

Вивчення літератури як процесу передбачається програмами із зарубіжної літератури для старших класів закладів загальної середньої освіти, що побудовані за історико-літературним принципом, і це визначає методику викладання цього предмета.

Основна мета вчителя – сформувати в учнів уявлення про *цілісність літературного процесу*, про ту чи ту історико-культурну добу, напрям, течію, школу тощо. Головний акцент у старших класах припадає на формування цілеспрямованої мотивації пізнавальної діяльності, стійкого інтересу до літератури, до досягнення вершин світового письменства, літературного процесу загалом [там само, с.5].

Вивчення *закономірностей літературного процесу* – важливий складник літературної освіти школярів, один із чинників формування якостей культурного читача. У зв'язку з тим, що в старших класах ЗСО вивчається перебіг літературного процесу, його основні віхи та визначні здобутки, у програмах передбачена система оглядових тем, що потребує особливої уваги вчителя. Спочатку йде огляд (епохи, напряму, течії, жанру, угруповання тощо), а потім – розгляд конкретних творів певної доби. З літературознавчого погляду, тут все досить виважено, відповідає рівню сучасної науки.

Проте з методичної точки зору велика кількість оглядових тем у старших класах, а також їхнє змістове наповнення створюють чимало проблем і труднощів. Однак і зовсім відмовитися від оглядових тем у старших класах неможливо, інакше порушиться логіка літературного

процесу і школярі не отримують цілісного уявлення про літературу. Оглядові теми в систематичному курсі старших класів збагачують учнів не тільки знаннями певних епох, а й вчать самостійно видобувати інформацію з різних джерел, творчо мислити, узагальнювати набуті знання, розширювати свій художній світогляд.

Погоджуємося з О. Ніколенко та В. Мацапурою, що принципами, якими має керуватися словесник при вивченні оглядових тем у старших класах, є: створення в учнів цілісного уявлення про літературний процес (добу, напрям, течію, школу, стиль тощо) та специфіку його розвитку в різних країнах; поєднання теоретичного матеріалу з текстуальними прикладами, які ілюструють ті чи ті положення або дають можливість учням самостійно робити висновки (звідси – актуальна сьогодні розробка методики текстуальних ілюстрацій); тісний зв'язок оглядових тем із монографічними темами вивчення окремих художніх творів; реалізація культурологічного підходу до вивчення літератури, представлення її розвитку як частини загальнокультурного процесу, вивчення літератури в контексті історії розвитку культури та філософської думки; широке залучення школярів до пошукової роботи, до процесу підготовки уроку, формування в них інтересу до дослідницької діяльності, читання літератури, самостійного видобування інформації; орієнтація учнів не на пасивне засвоєння матеріалу, а на творчу співпрацю, на активне спілкування, обговорення, висловлення власної думки тощо [там само, с. 6].

При вивченні оглядових тем у старших класах важливо простежити місце національних літератур у загальному літературному процесі, традиції й новаторство в літературі, літературні взаємозв'язки, зв'язок літератури з філософією та іншими видами мистецтва, значення творчості окремих письменників, їхніх творів для читачів епохи, коли ці твори з'явилися, і для наступних поколінь.

В основу вивчення літературного процесу мають бути покладені передусім естетичні критерії. Кожний урок з оглядової теми в старших класах не може бути схожий на інший. До цього зобов'язує сам зміст матеріалу, зазначений у програмі.

Так, наприклад, вивчення літератури античності буде відрізнятися від вивчення модернізму чи постмодернізму.

Учителям доведеться чимало поміркувати, докласти великих зусиль і в теоретичному опануванні матеріалу, і в пошуках методичних знахідок, щоб зробити кожну тему доступною і цікавою для учнів. На наш погляд, таким доповненням уроків може бути практичне заняття, яке може бути різноплановим.

Виходячи із вищезазначеного, розуміємо, що, вивчаючи зарубіжну літературу в старшій школі, учні мають набути таких предметних компетентностей: розуміння літератури як невід'ємної частини національної й світової художньої культури; усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу та місця в системі інших видів мистецтва; знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення та варіативних (за вибором учителя та учнів), осягнення творів у єдності змісту та форми, виокремлення складників і художніх особливостей творів (на рівні сюжету, композиції, образів, поетичної мови, жанру тощо); усвідомлення ключових етапів і явищ літературного процесу різних країн, зіставлення з українським літературним процесом; знання основних фактів життя та творчості видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску в скарбницю вітчизняної та світової культури; оволодіння передбаченими програмою літературознавчими поняттями, застосування їх під час аналізу та інтерпретації художніх творів; розуміння специфіки оригіналу (за умови володіння іноземною мовою) та художнього перекладу твору (українською мовою); знання українських перекладів творів зарубіжної літератури, імен перекладачів і здобутків вітчизняної перекладацької школи; формування читацького досвіду та якостей творчого читача, здібності до створення усних і письмових робіт різних жанрів; орієнтування у царині класичної й сучасної літератури; порівняння літературних творів і явищ (окремих компонентів і цілісно); уміння оцінювати художню вартість творів, творчо-критично осмислювати їхній зміст, визначати актуальні ідеї, важливі для сучасності [6].

Закцентуємо увагу на тому, що Міністерством освіти і науки України визначено такі складники предметних компетентностей: когнітивний (знанневий), діяльнісний (практико-орієнтований) і ціннісний [там само] (табл. 1):

Таблиця 1

Складники предметних компетентностей (предмет «Зарубіжна література»)

Знанневий компонент	Діяльнісний компонент	Ціннісний компонент
<p><i>Учень / учениця</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – знає ідейно-художній зміст літературних творів у контексті розвитку культури й суспільства; – розуміє зміст прочитаного; – називає літературні факти, явища, твори, імена письменників, перекладачів тощо; – формулює визначення понять, власну думку; 	<p><i>Учень / учениця</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – розпізнає літературні факти, явища, напрями, течії, жанри, стилі; – розрізняє засоби художньої виразності, індивідуальні стилі митців; – описує персонажів, їхні риси, поведінку, умови життя, соціально-культурний контекст; – складає план (простий, складний), таблиці, будує схеми; – порівнює літературні факти, явища, сюжети, теми, образи, мотиви, засоби художньої виразності, особливості національних літератур; – аналізує літературні жанри, твори (цілісно та окремі аспекти); – класифікує літературні факти, явища, образи тощо; 	<p><i>Учень / учениця</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – усвідомлює значення художньої літератури для сучасної людини й суспільства; – обговорює прочитане; – критично ставиться до інформації, формує власне бачення проблем; – оцінює художню вартість творів класики й сучасності;

Таблиця 1 (подовжено)

1	2	3
<p>– запише стислу (тези) й розширену інформацію (зокрема самостійно здобуту);</p> <p>– пояснює літературні факти, явища, образи, теми, сюжети тощо;</p> <p>– наводить приклади художніх засобів у творі, літературних фактів і явищ у контексті розвитку напрямів, течій, жанрів, стилів</p>	<p>– характеризує образи персонажів, образ автора;</p> <p>– установлює зв'язки художньої літератури й культури, суспільства, науки;</p> <p>– визначає літературознавчі терміни й поняття, засоби художньої виразності, їхню семантику і функції в тексті;</p> <p>– виконує творчі роботи різних видів;</p> <p>– планує, прогнозує розвиток сюжетів, образів, тем, ідей тощо;</p> <p>– дотримується правил усного й писемного мовлення, грамотно формулює думку, позицію;</p> <p>– виготовляє (самостійно) продукцію, пов'язану із вивченням зарубіжної літератури (малюнок, листівка, обкладинка, буктрейлер, презентація та ін.);</p> <p>– уміло поводить в різних комунікативних ситуаціях;</p> <p>– використовує набутий досвід вивчення зарубіжної літератури;</p> <p>– уміє орієнтуватися в колі класичної та сучасної літератури;</p> <p>– розв'язує завдання в різних життєвих ситуаціях на підставі набутого культурного досвіду.</p>	<p>– висловлює судження щодо прочитаних літературних творів, образів, тем, сюжетів тощо;</p> <p>– обстоює, аргументує власну позицію, думку;</p> <p>– обґрунтовує ідею, думку, гіпотезу; узагальнює набутий культурний досвід вивчення літературних творів;</p> <p>– робить висновки щодо розвитку літератури в різних країнах, взаємозв'язків української та зарубіжних літератур, зв'язків літератури й мистецтва, значення української перекладацької школи в діалозі культур.</p>

Відповідним прикладом може бути навчально-методичний комплект для вчителя, укладений Л. Ковалювою, який містить різнорівневі тестові завдання (за предметними компетентностями) [5].

Розглянемо одну із тем комплекту «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.», де чітко визначені вищезазначені компоненти.

Знаннєвий компонент

1. Установіть правильну відповідність між автором і твором:

Автор	Твір
А) Г. Аполлінер	«Борг Україні»
Б) В. Маяковський	«Згаси мій зір»
В) А. Ахматова	«Міст Мірабо»
Г) Р. Рільке	«Реквієм».

2. Як називається поезія А. Ахматової, де є такі рядки:

На устах твоїх – крига ікони,
Смертний піт на чолі...
Смертна мить...
Як стрілецькі знеславлені жони,
Під Кремлем буду вити і вить!

- А) «Довкола жовтий вечір ліг...»;
- Б) «Реквієм»;
- В) «Розп'яття»;
- Г) «Думали: вбогі, немає у нас нічого...»?

3. Авангардистська літературна течія, що ставила за мету відкриття нового шляху мистецтва через сферу «надреального», підсвідомого має назву:

- А) акмеїзм;
- Б) символізм;
- В) сюрреалізм;
- Г) експресіонізм.

Діяльнісний компонент

1. Прокоментуйте образи годинника, річки, мосту у вірші Г. Аполлінера «Міст Мірабо».

2. Схарактеризуйте біблійні образи в поемі А. Ахматової «Реквієм».

3. Покажіть, за допомогою яких художніх засобів у вірші Р. Марія Рільке «Згаси мій зір...» відтворе-

но складний процес відкриття Бога в душі ліричного героя?

Ціннісний компонент

1. Що нового ви для себе відкрили, читаючи поетичні твори Р. Рільке (Г. Аполлінера, О. Блока, В. Маяковського, А. Ахматової, Б. Пастернака)?

2. Напишіть невеличкий твір-роздум на тему: «Лірика початку ХХ ст. відкриває для мене новий світ пізнання самого себе».

3. Складіть сенкан (за вибором) до творчості одного з поетів: Г. Аполлінера, О. Блока, А. Ахматової, Б. Пастернака, Р. Рільке.

Схема сенкану: 1-й рядок – іменник (тема); 2-й – два прикметники (опис теми); 3-й – три дієслова (дія, пов'язана з темою); 4-й – фразавислів з чотирьох слів (ставлення до теми); 5-й – іменник – синонім до теми (сутність теми, підсумок).

Також правильно організоване вчителем практичне заняття має важливе не лише практичне, але й виховне значення (реалізується дидактичний принцип зв'язку теорії з практикою), що зорієнтовані на вирішення наступних завдань: поглиблення, закріплення і конкретизацію знань, отриманих на уроках і в процесі самостійної роботи; формування практичних умінь і навичок; розвитку умінь спостерігати та пояснювати явища, що вивчаються; розвитку самостійності тощо.

Практичне заняття (грец. *prakticos* – діяльний) – форма роботи, на якій учитель організує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень навчального предмета і формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У його структурі самостійна робота старшокласників: виконання вправ на побудову схем, графіків, діаграм, виконання вправ на читання, наприклад, аудіювання.

Розглянемо практичне заняття за темою: Гете Йоганн Вольфганг «Фауст».

План проведення

1. Авторське осмислення народної легенди про доктора Фауста у поемі.

2. Особливості поетики «Фауста» (тематичний і проблемний пласти, мотиви).

3. Образна система поеми.

4. Сильова специфіка «Фауста».

5. Сміслові акценти твору.

Завдання: 1) ознайомитися із життям і творчістю автора; 2) виявити особливості твору (зазначені в питаннях), навести приклади.

На уроках зарубіжної літератури можна застосовувати й компаративне «розслідування» [3].

Завдання: ознайомитися із мистецькими (живопис, графіка) інтерпретаціями поеми «Фауст» (С. Далі, Е. Делакруа, брати Траугот, А. фон Крелінг, Ф. Зімма та ін.). Віднайти аналогії та зміни між поемою Гете та її інтерпретацією в живописі й графіці.

Розкриваючи рівень стандарт і академічний рівень зарубіжної літератури (11 клас), можна застосовувати інтерактивний прийом «Броунівський рух» (інтерактивний прийом, за допомогою якого за невеликий проміжок часу учні вивчають значний за обсягом теоретичний матеріал і повідомляють його зміст однокласникам). Інакше кажучи – «навчаючись сам, навчаю решту». Учні класу об'єднуються у групи, кожна з яких отримує картку з текстом, дібраним учителем. Після прочитання й обговорення вмісту картки учасники переходять до інших груп, повідомляючи їм здобуту інформацію. Перехід від групи до групи завершується після того, як кожен учень класу ознайомиться з усім теоретичним матеріалом, що вивчається [8].

Наприклад, до теми «Загальна характеристика розвитку літератури Першої половини ХХ ст. Авангардизм в літературі. Доля реалізму. Елітарна та масова культура» розроблено такі картки:

Картка № 1. Суспільно-історичний розвиток світу в першій половині ХХ ст. та його неоднозначні зв'язки з культурним і літературним процесами.

Картка № 2. Доля реалізму в літературі ХХ ст. (з одного боку – продовження традицій літератури попередніх епох, з іншого – пошуки нових засобів і форм художнього вираження, взаємодія з модернізмом).

Картка № 3. Розвиток модернізму й авангардизму як провідних тенденцій літературного процесу першої половини ХХ ст.

Картка № 4. Особливості культурної ситуації в умовах тоталітаризму.

Картка № 5. Роздвоєння культурного процесу на елітарну та масову культуру як характерна ознака культурної ситуації ХХ ст.

Картка № 6. Значення понять авангардизм і модернізм.

Одним із практичних занять може бути проведення літературного диктанту «Упізнай героя», наприклад, за змістом роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» [9].

Отже, сучасний урок зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти повинен вирізнятися особли-

вою емоційною атмосферою і може перетворитися на повноцінний тренінг формування емоційного інтелекту в учнів старших класів. В умовах сьогодення вивчення гуманітарних предметів не повинно концентруватися на виконанні традиційних завдань (читання та переклад тексту, виконання лексико-граматичних вправ, заучування тощо). Пріоритетними мають бути завдання, що спрямовані на спілкування, групову роботу, при яких відбувається розкриття творчого потенціалу старшокласників, прояв різних емоцій, активізація мовного матеріалу [2].

Звернемо увагу учнів на те, що досить часто в одній особі поєднувалися письменник і науковець. В українській літературі класичним прикладом такої діяльності може бути творчість Івана Франка – поета, прозаїка, драматурга, літературознавця, політика, соціолога, економіста. Посилення впливу науки на літературу привело до появи фантастичних творів Жюль Верна, Герберта Велса, Олексія Толстого, Володимира Винниченка.

На розвиток літературного процесу впливають також інші види мистецтва – музика, театр, живопис, архітектура, скульптура, хореографія, а в новітню добу – кіно й телебачення. Помітний вплив на еволюцію літератури мають також міфологія, ритуали та обряди, усна народна творчість, етнографія та менталітет народу, останнім часом деякі з цих факторів зазнають абсолютизації. Перш за все це стосується міфів.

Жоден письменник будь-якої епохи не починає писати «з чистого аркуша», він завжди свідомо чи несвідомо враховує досвід своїх попередників, як водоспад, який поступово вбирає воду від своїх річок-приток, перш ніж перетворитися на великий унікальний потік.

Розвиток літературного процесу зумовлений низкою факторів, серед яких насамперед треба зазначити історичну ситуацію, вплив попередніх літературних традицій, художній досвід інших народів, революції, війни, наукові відкриття, вчення великих філософів і діячів церкви. Є подібність і відмінність між літературами різних народів і націй, географічних зон і регіонів. Для кожної епохи властивий свій світогляд, мода, структура суспільства та багато іншого.

Кожна епоха збагачує літературний процес новими художніми відкриттями. І чим яскравіше виражені в певній культурі традиції і новаторство, тим вона багатша і більш плодюча [13].

Висновок. Вивчення зарубіжної літератури в закладі загальної середньої освіти – творчий процес, у якому вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу, який має зробити книжку невід'ємною частиною життя нового покоління громадян України у ХХІ столітті, прокласти їм шлях до цивілізованого світу через здобутки художньої літератури різних країн і народів, слугувати збереженню миру й загальнолюдських цінностей. Провідником української

молоді у майбутнє має стати духовний досвід світового письменства, пам'ять культури та національна свідомість.

Список використаних джерел

1. Антонюк М. А. Поняття наукової картини світу та образу світу в контексті інтеграції змісту освітніх галузей «Мови й літератури (літературний компонент)», «Математика», «Природознавство». *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. праць Всеукр. круглого столу, Полтава, 12 бер. 2018 р. / Ін-т педагогіки НАПН України ; Полтав. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. М. В. Остроградського ; [головн. ред. В. Р. Ілченко]. Полтава, 2018. Вип. 10. С. 127–141.
2. Білик Н. І. Літературний компонент у науковій картині світу та образі світу старшокласника як умова формування емоційного інтелекту. *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. пр. Всеукр. круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», Полтава 17 квіт. 2019 р. / [головн. ред. В. Р. Ілченко]. Полтава, 2019. Вип. 11. С. 160–167.
3. Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Формування духовної безпеки особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми», Київ, 24 трав. 2017 р. / головн. ред. Г. П. Шевченко. Северодонецьк : СЛУ ім. В. Даля, 2017. Ч. 2, вип. 4 (79). 364 с.
4. Загальне поняття про літературний процес. URL: <https://ukrlit.net/info/criticism/about.html>
5. Зарубіжна література. 11 клас (стандарт) : навч.-метод. комплект для вчителя / уклад. Л. Л. Ковальова. Львів : КЗ Львівської обл. ради «Львів. обл. ін-т післядипломної пед. освіти», 2019. 104 с.
6. ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА (рівень стандарту). Програма для 10-11-х класів ЗНЗ. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58872/>
7. Кузьменко В. В. Теоретичні і методичні засади формування в учнів наукової картини світу в історії розвитку шкільної освіти (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.01. Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2009. 45 с.
8. Куценко О. Г. Зарубіжна література. 11 клас. Рівень стандарт і академічний рівень. Харків : Основа, 2017. 176 с.
9. Літературний диктант «Упізнай героя» за змістом роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита». URL: <https://vseosvita.ua/library/literaturnij-diktant-upiznaj-geroa-za-zmistom-romanu-m-bulgakova-majster-i-margarita-149015.html>
10. Літературний процес – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
11. Ніколенко О. М., Мацапура В. І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ : Педагогічна преса, 2017. 228 с.
12. Планк М. Избранные труды. Москва : Наука, 1975. 788 с.
13. Ривків Я. Іван Франко про закономірності польського літературного процесу XIX ст. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29. С. 665–678. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2017_29_73
14. Садовий М. І., Вовкотруб В. П., Трифонова О. М. Вибрані питання загальної методики навчання фізики : навч. посіб. [для студ. ф-м. фак. вищ. пед. навч. закл.]. Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2013. 252 с.
15. Турсиду Н. Ю. Розуміння «картини світу» і «моделі світу» в лінгводидактичному аспекті під час вивчення російської мови як іноземної студентами-греками. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогіка. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapped_2016_1_11

References

1. Antoniuk, M. A. (2018). Poniattia naukovoї kartyny svitu ta obrazu svitu v konteksti intehtatsii zmistu osvitynih haluzei "Movy y literatury (literaturnyj komponent)", "Matematyka", "Pryrodoznavstvo" [The concept of the scientific

- picture of the world and the image of the world in the context of the integration of the content of the educational branches «Languages and Literature (literary component)», «Mathematics», «Science»]. In V. R. Ilchenko (Ed.), *Tekhnologii intehtatsii zmistu osvity [Technology content integration education]*: zb. nauk. prats Vseukr. kruhloho stolu (Is. 10, pp. 127-141). Poltava [in Ukrainian].
2. Bilyk, N. I. (2019). Literaturnyj komponent u naukovij kartyni svitu ta obrazy svitu starshoklasnyka yak umova formuvannia emotsijnoho intelektu [Literary component in the scientific picture of the world and the image of the high school student's world as a condition for the formation of emotional intelligence]. In V. R. Ilchenko (Ed.), *Tekhnologii intehtatsii zmistu osvity [Technology content integration education]*: zb. nauk. pr. Vseukr. kruhloho stolu (Is. 11, pp. 160-167). Poltava [in Ukrainian].
 3. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Spirituality of personality: methodology, theory and practice]*. (2017): zb. nauk. prats za materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Formuvannia dukhovnoi bezpeky osobystosti v umovakh sohodennia: vyklyky i problemy" (P. 2, is. 4 (79)). Sievierodonetsk: SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].
 4. *Zahalne poniattia pro literaturnyj protses [The general concept of the literary process]*. Retrieved from <https://ukrlit.net/info/criticism/about.html>
 5. Kovalova, L. L. (Comp.). (2019). *Zarubizhna literatura. 11 klas (standart) [Foreign Literature. Grade 11 (standard)]*: navch.-metod. komplet dlia vchytelia. Lviv: KZ Lvivskoi obl. rady "Lviv. obl. in-t pislidyplomnoi ped. osvity" [in Ukrainian].
 6. *Zarubizhna literatura [Foreign Literature]*. Ministerstvo osvity i nauky. Retrieved from <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58872/> [in Ukrainian].
 7. Kuzmenko, V. V. (2009). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia v uchniv naukovoї kartyny svitu v istorii rozvytku shkilnoi osvity (XX stolittia) [Theoretical and methodological foundations of the formation of students' scientific picture of the world in the history of the development of school education (XX century)]*. (Extended abstract of D diss.). Ternopil [in Ukrainian].
 8. Kutsenko, O. H. (2017). *Zarubizhna literatura. 11 klas. Riven standart i akademichnyi riven [World Literature. Grade 11. Level standard and academic level]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
 9. *Literaturnyj dyktant "Upiznai heroia" za zmistom romanu M. Bulhakova "Maister i Marharyta" [Literary dictator «Identify the hero» on the content of M. Bulgakov's novel «Master and Margarita»]*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/literaturnij-diktant-upiznaj-geroa-za-zmistom-romanu-m-bulgakova-majster-i-margarita-149015.html> [in Ukrainian].
 10. *Literaturnyj protses [Literary process]*. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
 11. Nikolenko, O. M., & Matsapura, V. I. (2017). *Literaturni epokhy, napriamy, techii [Literary epochs, directions, currents]*. Kyiv: Pedahohichna prasa [in Ukrainian].
 12. Plank, M. (1975). *Izbrannye trudy [Selected Works]*. Moskva: Nauka [in Russian].
 13. Ryvkiv, Ya. (2017). Ivan Franko pro zakonmirnosti polskoho literaturnoho protsesu XIX st. [Ivan Franko on the regularities of the Polish literary process of the XIX century]. *Kyivski polonistychni studii [Kiev Polonistic Studios]*, 29, 665-678. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2017_29_73 [in Ukrainian].
 14. Sadovyi, M. I., Vovkotrub, V. P., & Tryfonova, O. M. (2013). *Vybrani pytannia zahalnoi metodyky navchannia fizyky [Selected questions of general methods of teaching physics]*: navch. posib. [dlia stud. f-m. fak. vyshch. ped. navch. zakl.]. Kirovohrad: PP "Tsentri operativnoi polihrafii "Avanhard" [in Ukrainian].
 15. Tursydu, N. Yu. (2016). Rozuminnia «kartyny svitu» i «modeli svitu» v lnhvodydaktychnomu aspekti pid chas vyvchennia rosiiskoi movy yak inozemnoi studentamy-hrekamy [Understanding the «picture of the world» and «model of the world» in the linguodidactic aspect while studying Russian as a foreign student by the Greeks]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Pedahohika [Bulletin of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogy]*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapped_2016_1_11 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 30.03.2020